

Łukasz Piórkowski

<https://orcid.org/0009-0004-7162-0802>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie (<https://ror.org/0583g9182>)

Duszpasterskie inicjatywy kard. Franciszka Macharskiego jako forma apologii małżeństwa i rodziny

Wprowadzenie

Małżeństwo i rodzina są dla człowieka podstawowymi wspólnotami, stanowią naturalne oraz pierwsze środowisko dojrzewania do człowieczeństwa. To one zapewniają gatunkowi ludzkiemu ciągłość biologiczną i trwanie moralne¹. Każdy człowiek jest zakorzeniony w tych dwóch rzeczywistościach. Naturalny charakter tego zakorzenienia rzadko tylko bywa skutecznie zastąpiony przez alternatywne propozy-

¹ Por. L. Dyczewski, *Rodzina-społeczeństwo-państwo*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994, s. 41.

cje. Małżeństwo i rodzina jako wspólnoty naturalne powinny być stabilnym, moralnym punktem odniesienia dla stosunków ogólnoludzkich. To w nich bowiem bije pierwotne źródło wartości moralnych. W tym sensie małżeństwo i rodzina stoją „wyżej” od wszelkich struktur o charakterze konwencjonalnym (jak np. partia polityczna) czy woluntarystyczno-popędowym (jak np. związek uczuciowo-seksualny). Problematyka małżeńsko-rodzinna zajmuje bez wątpienia jedno z najważniejszych miejsc we współczesnym nauczaniu Kościoła. Główną rolę w tej dziedzinie odegrał Sobór Watykański II, który – poprzez wyakcentowanie personalistycznej perspektywy – wytyczył drogę rozwoju doktryny Kościoła na temat małżeństwa i rodziny². Syntetyczna nauka Soboru znajduje bogate rozwinięcie w posoborowym nauczaniu Jana Pawła II, Benedykta XVI, papieża Franciszka oraz kard. Franciszka Macharskiego. Jest to spowodowane nie tylko stale pogłębianym poznawaniem źródeł nauki objawionej, ale również głębokim kryzysem, jaki dotyka małżeństwa i rodziny w wielu społeczeństwach.

Prowadząc rozważania na temat osobowości kardynała Franciszka Macharskiego trudno nie być zakłopotanym. Nasuwa się bowiem ogromne bogactwo aspektów długiej i bardzo prężnej posługi w Archidiecezji Krakowskiej, w Kościele polskim i powszechnym³. Każda próba pełnej charakterystyki osoby kardynała Franciszka Macharskiego jest z góry skazana na ułomność i niepewność. Najczęściej wybiera się jeden z aspektów posługi i on staje się przedmiotem spostrzeżeń lub szerszego opracowania. Fragmentaryczność pozwala wprowadzić na głębszą analizę wybranego

² Por. A. Pastwa, *Prawne znaczenie miłości małżeńskiej*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1999, s. 27.

³ Por. *Dziesięciolecie posługi pasterskiej J.E. Ks. Kardynała Franciszka Macharskiego w Kościele Krakowskim*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 1989, nr 1–2 (styczeń–luty), s. 1.

tematu, ale niejednokrotnie pozostawia pewien niedosyt, ponieważ należałoby naświetlić omawiane zagadnienie z uwzględnieniem jeszcze innych wymiarów.

Kardynał Franciszek Macharski był niewątpliwie autorytetem w Polsce i na świecie. Każdy z poszczególnych aspektów pasterskich religijnych, doktrynalnych, kulturowych, społecznych, wieloletniego nauczania i posługi kardynała precyzyjnie uwypukla jego wielkość⁴. Niemniej ujmująca niezwykłość tego Pasterza jawi się najwyraźniej wówczas, gdy spoglądamy na całokształt jego dokonań, czyli dostrzegamy ogromne bogactwo, uderzającą harmonię i spójność różnorodnych wymiarów, z których złożona jest imponująca mozaika Jego nadzwyczajnej osobowości. Nietrudno dostrzec, że przemawiał nie tylko słowem, ale także gestem, postawą, wyrazem twarzy, uśmiechem, cierpieniem – a więc całym sobą: że można go postrzegać z bardzo różnych punktów widzenia jako pasterza, teologa, humanistę, społecznika człowieka nauki, widzialną głowę Kościoła krakowskiego, męża stanu, patriotę; że zwracał się do wszystkich ludzi, katolików, chrześcijan innych wyznań, przedstawicieli różnych religii, niewierzących i poszukujących, ludzi nauki, polityków, artystów, robotników, młodzieży oraz dzieci; że jego nauczanie dotyczyło wielkich problemów ludzkiego życia indywidualnego, społecznego, godności osoby, ludzkiej relacji z Bogiem, niezbywalnych praw, nauki, wychowania, medycyny, życia ludzkiego historii kultury, globalizacji, wizji Europy, przyszłości Polski⁵.

⁴ Por. *Krótkie zestawienie dokonań ks. kard. Franciszka Macharskiego na przestrzeni 20 lat posługi Kościołowi Krakowskiemu*, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 1999, nr 1–3 (styczeń–marzec), s. 137–139.

⁵ Por. A. Zoll, *Nie można zapomnieć*, w: *Kardynał Franciszek Macharski: kultura, media. W 5. rocznicę śmierci Metropolity Krakowskiego*, R. Nęcek, J. Sobczyk-Pajak (red.), Wydawnictwo Arsarti, Kraków 2021, s. 23–27.

Wszystkie te zagadnienia ujmował w ich wzajemnym powiązaniu i w szerokim kontekście transcendentnego wymiaru ludzkiej egzystencji. Ponadto należy zauważyć głęboką koherencję w całości jego wielowymiarowego nauczania w perspektywie zgodności rozumu i wiary. U jej podstaw leży solidnie pogłębiona wizja życia ludzkiego, jego celu, prawdziwy i ubogacający humanizm chrześcijański. Rzuca się w oczy spójność nauczania z jego życiem osobistym, z całą szeroką aktywnością do tego stopnia, że nikt nie mógł wątpić, iż w to, co głosił, sam dogłębnie wierzył i tym naprawdę żył na co dzień. Nic dziwnego, że dla bardzo wielu osób kontakt z Kardynałem Franciszkiem stał się niezapomnianym przeżyciem wewnętrznym ubogaceniem, zmuszającym do refleksji.

W niezwyklej osobowości Kardynała każdy może wskazać elementy szczególnie go uderzające. Dlatego drogą pewnej egzemplifikacji warto spojrzeć na niektóre krakowskie sprawy o szerszym znaczeniu, którym żarliwie poświęcił swą energię. Celem artykułu jest odpowiedź na pytania: jak przedstawiały się przeobrażenia małżeństwa i rodziny w Polsce w kontekście transformacji ustrojowej? Na czym polegała specyfika polskich małżeństw i rodzin żyjących w dobie transformacji? Jak na próby redefinicji małżeństwa i rodziny odpowiadało nauczanie kard. Franciszka Macharskiego oraz jego inicjatywy duszpasterskie?

Przeobrażenia małżeństwa i rodziny w Polsce w kontekście transformacji ustrojowej

Upadek panującego w Polsce ustroju komunistycznego nie tylko doprowadził do licznych przemian w dziedzinie życia politycznego, gospodarczego i społecznego, ale także spowodował zmiany w sposobie myślenia, rodzenia się nowych modeli zachowań oraz

światopoglądów. Wydaje się, że społeczeństwo polskie znalazło się bez przygotowania w nowej rzeczywistości, która akceptowała nie tylko pluralizm polityczny, ale także ideologiczny. Rozpadowi istniejących systemów wartości towarzyszyło tworzenie nowych struktur aksjologicznych, które często były bezkrytycznie przyjmowane z istniejących już systemów kultury świata zachodniego⁶.

W tak złożonej rzeczywistości spotykamy polskie małżeństwa i rodziny, które szukały własnego miejsca w społeczeństwie o wzrastających aspiracjach ekonomicznych. Obraz małżeństwa i rodziny polskiej w okresie transformacji ustrojowej w Polsce był kształtowany przez dwa rodzaje uwarunkowań: wpływy historyczne oraz współczesne trendy prowadzące ku modernizacji społeczeństwa⁷. Pierwsza grupa czynników sprawiła, że małżeństwo oraz rodzina polska wypracowały specyficzny wzorzec funkcjonowania, charakterystyczny tylko dla nich i będący ich wyróżnikiem na tle innych państw Europy Środkowej i Wschodniej, przechodzących w tym samym czasie podobne przeobrażenia. W przypadku małżeństwa i rodziny polskiej oznaczało to zespolenie wzorców życia rodzinnego z tradycjami patriotycznymi i z wpływami Kościoła katolickiego⁸. Drugi czynnik to ambiwalencja kontekstu społeczno-kulturowego, który charakteryzował się odchodzeniem od monolitycznego porządku społecznego do nowego, w którym

---

⁶ Por. J. Mariański, *Moralność w kontekście społecznym*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2014, s. 100–103.

⁷ Z. Tyszka, *Stan i przeobrażenia rodzin polskich na przełomie wieków XX i XXI. Niedawna przeszłość i teraźniejszość*, w: *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Z. Tyszka (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004, s. 16–17.

⁸ Z. Tyszka, *Stan i przeobrażenia rodzin polskich na przełomie wieków XX i XXI...*, s. 18.

istnieje wiele form odmienności i różnorodności⁹. W miejsce „centryzmu” religijnego, filozoficznego, wychowawczego, gospodarczego, postrzeganego za represyjny wobec człowieka, niektórzy liderzy procesu transformacji proponowali „decentryzm” jako ewolucję od „projektu całość do akceptacji wielości”. Zwolennicy tak rozumianej modernizacji twierdzili, że radykalny pluralizm jest szansą dla wolności i humanitarności. Konsekwencją była pochwała peryferyjności i alternatywności kulturowej oraz tolerancja szczególnie dla wszelkich odmienności¹⁰.

Gwałtowne zmiany wynikłe z procesu transformacji ustrojowej stały się czynnikiem podważającym i naruszającym dotychczasowe zdolności adaptacyjne Polaków. Zmieniająca się sytuacja wymagała bowiem wykształcenia nowych, różnorodnych umiejętności, na przykład takich jak: zdobycie odpowiedniego wykształcenia dostosowanego do potrzeb rynku, zdobycie umiejętności poszukiwania pracy i przygotowania się na możliwość jej utraty, osiągnięcie umiejętności samodzielnego decydowania o swoim losie i brania odpowiedzialności za jego przebieg¹¹. Poważnym problemem odczuwanym przez wiele osób była konieczność uczenia się nowych form adaptacyjnych w sytuacji braku zasobów do ich powstania. Dotyczyło to osób o niskich zasobach intelektualnych oraz osób w wieku średnim. W Polsce komunistycznej istniały liczne małżeństwa i rodziny, które poprawnie funkcjonowały w sztywnych i narzuconych im strukturach, a które w okresie transformacji ustrojowej nie potrafiły samodzielnie stworzyć sobie warunków egzystencji i oczekiwały, że ktoś w zastępstwie dawnych

⁹ Z. Tyszka, *Stan i przeobrażenia rodzin polskich na przełomie wieków XX i XXI...*, s. 19.

¹⁰ Por. A. Wierzbicki, *Postmodernizm, czyli kłopoty z moderną*, „Ethos” 1996, t. 9, nr 1–2, s. 116.

¹¹ Por. A. Wierzbicki, *Postmodernizm, czyli kłopoty z moderną*, s. 107.

instytucji będzie nadal kierował ich życiem. Powodowało to, że przemiany społeczno-gospodarcze traktowane były jako sytuacja nadmiernego obciążenia¹².

Mimo tak dynamicznych i drastycznych zmian społeczno-gospodarczych, małżeństwo i rodzina były w społeczeństwie polskim postrzegane jako wartości zajmujące wysokie miejsce w hierarchii, zdecydowanie wyprzedzając inne, takie jak kariera zawodowa, samorealizacja czy życie towarzyskie. W Polsce pozycja małżeństwa i rodziny była szczególnie. Transformacja ustrojowa zapoczątkowana w 1989 roku niewiele w tej materii zmieniła. W badaniach przeprowadzonych na reprezentatywnych grupach w 1990 roku i powtórzonych w 1997 roku, 91% polskich respondentów w pierwszej turze i 90% w drugiej uznało rodzinę za bardzo ważną wartość¹³. Niemniej przemiany 1989 roku uruchomiły proces zmiany rozumienia koncepcji małżeństwa i rodziny. Z jednej strony umacniało się dążenie do rodziny pełnej, zbudowanej na fundamencie małżeństwa, z drugiej zaś rosła liczba osób dostrzegających konieczność zmodyfikowania form życia rodzinnego, podkreślając prawo osób żyjących w rodzinie do samorealizacji. Oznaczało to spadek akceptacji dla tradycyjnych form małżeństwa i rodziny. Jak wykazały wyniki, zmniejszyła się liczba osób, które opowiadały się za tradycyjnym podziałem ról w małżeństwie i rodzinie, zgodnie z którym kobieta ma pełnić rolę gospodyni domowej, a mężczyzna zapewniać środki materialne¹⁴. Rosła zaś grupa osób przyznająca obu małżonkom prawo do udziału w życiu zawodowym, zaś wszystkim członkom

¹² A. Wierzbicki, *Postmodernizm, czyli kłopoty z moderną*, s. 106.

¹³ R. Bieleń, *Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001, s. 129–130.

¹⁴ Por. S. Kawula, *Kształty rodziny współczesnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 64–65.

rodziny prawo do pewnej niezależności i autonomii. Dotyczyło to przede wszystkim młodszych członków polskiego społeczeństwa, którzy cenili małżeństwo i rodzinę oraz pełnione przez nie funkcje, ale preferowane przez nich modele zmierzały raczej ku unifikacji, a nie różnicowaniu ról i pozycji małżonków oraz podkreślały wagę funkcji innych niż tylko ekonomiczna. Chodziło głównie o funkcję ekspresyjną i socjalizacyjną. Obie te funkcje można traktować jako sposób zaspakajania dwóch najważniejszych dla jednostki ludzkiej potrzeb: potrzeby więzi i potrzeby sensu życia¹⁵.

W obliczu moralnego kryzysu, w czasach relatywizacji systemów wartości, w momencie, w którym życie codzienne Polaków skomplikowało się ze względu na niespotykany nigdy wcześniej dynamiczny rozwój technologii komunikacyjnych, kontaktów międzykulturowych oraz postępującej transformacji i globalizacji, niezwykle ważny i aktualny pozostawał głos kardynała Franciszka Macharskiego. W małżeństwie i rodzinie – budowanych na fundamencie Ewangelii – widział sposób na rozwój nowej wolnej Polski i nowoczesnego społeczeństwa.

Specyfika polskich małżeństw i rodzin żyjących w dobie transformacji

To, co się wydarzyło na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku zostało uznane za symboliczny koniec XX stulecia. Dla Polski i Polaków wydarzenia, które złożyły się na niespodziewaną sekwencję upadku systemu komunistycznego, zwanego w swej schyłkowej fazie realnym socjalizmem, to koniec pewnej epoki i początek nowej egzystencji, ku zdumieniu świata rozpoczął się nowy etap, cała Eu-

---

¹⁵ Por. K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2008, s. 94–95.

ropa Środkowo-Wschodnia wstąpiła w okres transformacji ustrojowej. Z globalno-politycznego punktu widzenia mieliśmy do czynienia i byliśmy świadkami bezprecedensowego wydarzenia w najnowszych dziejach Europy i świata¹⁶. Nie ulega wątpliwości, iż kardynał Franciszek Macharski był jedną z ważnych osób budujących i kształtujących samoświadomość społeczną w tym okresie i to na wielu poziomach. Stał się jednym z duchowych, intelektualnych i praktycznych uczestników polskich przemian.

Transformacja ustrojowa w Polsce, która rozpoczęła się w 1989 roku, była rezultatem działania wielu wzajemnie się warunkujących czynników, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych¹⁷. Wykaz tych pierwszych bardzo trafnie określił W. Roszkowski, zaliczając do nich: „niską innowacyjność technologiczną gospodarki nakazowo-rozdzielczej, jej wysoką, skrajnie nieracjonalną zasobochłonność i kapitałochłonność, polityczną motywację decyzji gospodarczych, brak elastycznych mechanizmów politycznej koordynacji w skali społecznej, kryzys fiskalny, wreszcie narastający kryzys społeczny”¹⁸. Przechodząc do wskazania czynników zewnętrznych, należy zauważyć, iż już pod koniec lat 70. i na początku 80. na stan stosunków międzynarodowych wyraźnie zaczęły oddziaływać dwa dynamiczne trendy. Pierwszym z nich była globalizacja, a drugim demokratyzacja¹⁹. Istotne znaczenie odgrywała również sytuacja kryzysowa w Związku Radzieckim

---

¹⁶ I. Krzemiński, *Ustrojowa transformacja w oczach polskich socjologów*, w: *Wielka transformacja, zmiany ustroju w Polsce po 1989*, I. Krzemiński (red.), Wydawnictwo Naukowe Losgraf, Warszawa 2011, s. 9.

¹⁷ Por. K. Dubiński, *Okrągły Stół*, Krajowa Agencja Promocyjna, Warszawa 1999, s. 10–40.

¹⁸ W. Roszkowski, *Transformacja systemowa – Polska na tle porównawczym*, „*Studia Polityczne*” 2001, t. 12, s. 20.

¹⁹ Por. S.P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 13–116.

oraz malejąca popularność komunizmu, który nawet w oczach wielu dotychczasowych zwolenników okazał się systemem wysoce nieefektywnym. Nie był on bowiem w stanie zaspokoić nawet tych potrzeb, jakie sam wyzwał²⁰. W latach 80. zauważalna była coraz powszechniejsza w Polsce zgoda na działanie mechanizmów rynkowych, otwarcie na wolny handel i konkurencję. Zaczęto sobie uświadamiać, że bez tego państwo będzie skazane na trwanie na peryferiach cywilizacji. Nastąpił również proces zmiany kryteriów określających siłę i znaczenie państwa. W okresie zimnej wojny pozycja państwa w stosunkach międzynarodowych determinowana była wielkością armii, liczbą rakiet, ich zasięgiem, ewentualnie sojuszami wojskowymi. Jednak w okresie schyłku systemu komunistycznego w państwach bloku wschodniego zaczęto zwracać uwagę na fakt, że o znaczeniu państwa decyduje w coraz większym stopniu powiązanie jego gospodarki z rynkiem światowym, rozmiary napływających inwestycji, warunki do rozwoju wolnej konkurencji, wielkość i dynamika produktu krajowego brutto, rozwój infrastruktury umożliwiający szybkie podróżowanie ludzi oraz przemieszczanie kapitału, towarów i usług, a także innowacyjność i umiejętność promowania w świecie interesów własnego biznesu. W tych warunkach rosła w państwach Europy Środkowo-Wschodniej społeczna baza przyszłej transformacji systemowej²¹.

Upadek komunizmu, pociągający za sobą konieczność stworzenia nowego systemu, był rzadkim przypadkiem całościowej zmiany ustrojowej. Wyzaczył nowe ramy rzeczywistości społecz-

²⁰ Por. A. Dudek, *Historia Polityczna Polski*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2023, s. 17–18.

²¹ T. Wallas, *Transformacja systemowa w Polsce i jej konsekwencje. Przyczynek do oceny*, w: *Między historią, politologią a medioznawstwem*, T. Wallas (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010. Por. P. Kowal, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa 2012.

nej i reguły życia codziennego, a to uruchomiło szereg procesów dynamiki społecznej. Ludzie wypracowywali strategie adaptacji do nowych okoliczności, a zachodzącym procesom nadawali znaczenie i poddawali je interpretacji, kierując się powszechną potrzebą ich zrozumienia²². Przeprowadźmy analizę wybranych problemów kształtujących i determinujących życie polskich rodzin, które składają się na fenomen transformacji.

Zjawisko konsumpcjonizmu

Jednym z obszarów życia społecznego człowieka jest życie gospodarcze, bowiem ekonomia odgrywa szczególną rolę i jej wpływ na pozostałe dziedziny życia jest niezaprzeczalny. Gospodarka, jako część zaangażowania człowieka w świecie, ze swej istoty związana jest z poważnymi wyborami, które wykraczają poza kwestie czysto operacyjne. Ekonomia dotyka obecnie podstawowych problemów wartości i celu ludzkiego życia²³. Stąd zasadnym jest mówić nie tylko o płaszczyźnie czysto finansowej, ale również o ludzkiej i moralnej perspektywie życia gospodarczego²⁴.

W tym kontekście transformacja ustrojowa w Polsce przyniosła ze sobą wiele zmian społecznych. Był to okres, w którym społeczeństwo produkcyjne przekształcało się w społeczeństwo

---

²² Por. E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia życia publicznego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s. 20–21.

²³ Por. J. Gocko, *Ekonomia a moralność. Poszukiwania teologiczno-moralne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1996, s. 87–100.

²⁴ Por. M. Ziółkowski, *Spoleczno-kulturowy kontekst kondycji moralnej społeczeństwa polskiego*, w: *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, J. Mariański (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 28–32; J. Gocko, *Ekonomia a moralność...*, s. 87–100.

konsumpcyjne²⁵. Społeczeństwo produkcyjne to społeczeństwo, w którym produkcja zaspokaja już istniejące potrzeby człowieka. Nabywcy czekają na dobra, które są produkowane zgodnie z ich potrzebami²⁶. Popyt dominuje nad podażą lub jest jej równy. Czasami oznacza to, że poszukiwanych dóbr jest zbyt mało lub dokładnie tyle, ile potrzeba w danej chwili. Nie pojawia się jednak zjawisko wszechobecnego nadmiaru i przesyty²⁷. Społeczeństwo konsumpcyjne to społeczeństwo, w którym wiele potrzeb człowieka jest generowanych sztucznie, ponieważ dobra już zostały wyprodukowane i szukają swoich nabywców, zalegając w magazynach i na półkach sklepowych. Potencjalnego konsumenta trzeba zachęcić do nabycia i używania lub zmiany już posiadanych przedmiotów na nowe. Cechą charakterystyczną społeczeństwa konsumpcyjnego jest zjawisko nadprodukcji i nadmiaru²⁸.

Społeczeństwo konsumpcyjne nie pojawiło się przypadkowo, zaistniało w określonym czasie i miejscu, a złożyło się na to kilka okoliczności²⁹. Przede wszystkim za pośrednictwem innowacji technologicznych dotyczących produkcji i organizacji pracy wprowadzono w życie ideę masowej produkcji z przeznaczeniem dla

---

²⁵ T. Zbyrad, *Małżeństwo i rodzina w procesie przemian sekularyzacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2020, s. 54.

²⁶ Por. Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003, s. 104.

²⁷ J. Mysona-Byrska, *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, „Logos i Ethos” 2017, t. 45, s.136.

²⁸ D. Markowski, *Masowa konsumpcja jako czynnik zmiany społecznej*, w: *Społeczeństwo konsumpcyjne. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, D. Markowski, P. Setlak (red.), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2008, s. 95.

²⁹ K. Romaniszyn, *O sile konsumpcjonizmu*, w: *Nowa droga do zniewolenia? O życiu w społeczeństwie konsumpcyjnym*, K. Romaniszyn (red.), Wydawnictwo UJ, Kraków 2011, s. 16.

masowej konsumpcji oraz zastosowano marketing i reklamę jako powszechną zachętę do nabywania dóbr.

Omawiane zmiany w dziedzinie gospodarki umożliwiła rozpoczęta w okresie transformacji przemiana w sferze aksjologii, ponieważ tym, co przede wszystkim kształtuje gospodarkę, są idee, wartości, wyobrażenia, a także teorie i doktryny dotyczące gospodarowania³⁰. W omawianym przypadku wartości budujące etykę chrześcijańską, czyli oszczędność, skromność, ograniczanie potrzeb, odkładanie gratyfikacji, skutkowały umiarkowanym stosunkiem do dóbr i z tego powodu stanowiły poważną przeszkodę dla masowego produkowania z przeznaczeniem dla masowej konsumpcji oraz uniemożliwiały także kształtowanie nowych potrzeb³¹. Aksjonormatywną barierę na drodze do powstania społeczeństwa masowej produkcji i równie masowej konsumpcji należało usunąć, co uczyniono stopniowo, zniechęcając do ascezy jako wartości i przekonując do nowej wartości hedonizmu pojmowanego jako jej przeciwieństwo, czyli idącego w parze z kultem wartości materialnych i nieskrępowanego używania dóbr³². Proces przewartościowania dotychczasowego modelu życia, który dokonał się w społeczeństwie polskim, stworzył nową epokę. Urynkowanie społeczeństwa oznaczało nade wszystko stopniowe anektowanie poszczególnych dziedzin życia przez rynek, którego reguły stały się w nich podstawowe i obowiązujące. W naszej polskiej rzeczywistości na własnej skórze doświadczyliśmy tego, jak rynek dążył do własnej absolutyzacji.

³⁰ Por. J. Byrska, *Konsumpcjonizm...*, s. 140.

³¹ K. Romaniszyn, *O sile konsumpcjonizmu...*, s. 17.

³² K. Romaniszyn, *O sile konsumpcjonizmu...*, s. 17. Por. M. Sztaba, *Etyczno-moralne postawy życia społecznego w świetle nauczania Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II*, Wydawnictwo Naukowe Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie, Częstochowa 2019, s. 100–102.

Wiele polskich rodzin w obliczu nowych ekonomicznych perspektyw pragnęło w jak najkrótszym czasie uzyskać bardzo wysoki standard życia, a dobrobyt materialny był wymieniany na pierwszym miejscu spośród wartości, do których warto dążyć³³. Etos konsumpcyjny jako wzorzec od momentu przemian gospodarczych zaczął się przejawiać niemal w każdej dziedzinie życia – w budowaniu i urządzaniu domów, zakładaniu i pielęgnowaniu ogrodów, zdobywaniu szczytów, nawet pielgrzymowaniu do miejsc kultu. Nowo powstające hipermarkety stały się celem rodzinnych wycieczek. Ludzie wpadli w pułapkę egocentrycznego materializmu, w którym posiadanie jest najwyższą nagrodą³⁴.

Bezrobocie

Wśród szeregu czynników warunkujących funkcjonowanie rodziny podstawową rolę pełni jej materialna baza. Chociaż – jak widzieliśmy na przykładzie wcześniej omawianego zjawiska konsumpcjonizmu – materialny dostatek nie gwarantuje ani wysokiej jakości życia rodzinnego, ani ostatecznego sukcesu rodziny, to trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie rodziny bez zaspokojenia przynajmniej w minimalnym stopniu jej potrzeb. Mając ten aspekt na uwadze, rodzina często w ekonomii jest definiowana w terminach gospodarstwa domowego³⁵.

Ogromna większość rodzin uzyskuje środki utrzymania w jednostkach produkcyjnych lub usługowych. Nawet w sytuacji, kiedy

³³ Por. K. Romaniszyn, *O sile konsumpcjonizmu...*, s. 37–38.

³⁴ G. Ritzer, *Magiczny świat konsumpcji*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2004, s. 24.

³⁵ W. Majkowski, *Bezrobocie jako czynnik rodzinnych dysfunkcji*, w: *Rodzina, Trud, Praca, Świątowanie*, Z. Struzik (red.), Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015, s. 257.

źródłem utrzymania rodziny jest jej gospodarstwo rodzinne, to większość dóbr, które rodzina konsumuje, jest wyprodukowanych poza nią. Zaspokojenie podstawowych potrzeb rodziny staje się okolicznością warunkującą jej funkcjonowanie³⁶. Rodzina bowiem musi mieć swoje *locum* – dom, mieszkanie; członkowie rodziny potrzebują pożywienia, ubrania; rodzina wydaje pieniądze na kształcenie dzieci, a także na minimum rekreacji – odpoczynku. Środki te rodzina zdobywa dzięki pracy swoich członków. Praca w jakiejś postaci była i jest źródłem utrzymania jednostki oraz rodziny³⁷. Stąd w sytuacji, gdy człowiek nie znajduje zatrudnienia – jest bezrobotny, zostaje pozbawiony środków na zaspokojenie swoich podstawowych potrzeb³⁸. Ten właśnie problem – brak pracy – w wyniku zmian ustrojowych stał się doświadczeniem wielu jednostek i rodzin nowoczesnego demokratycznego społeczeństwa. Polska czasu transformacji systemowej jest tego najlepszym przykładem. Od samego początku tego procesu bezrobocie szło w parze z przemianami polityczno-gospodarczymi i od tego momentu bezrobocie dotyka wiele polskich rodzin ze wszystkimi tego konsekwencjami³⁹.

Jeżeli źródłem utrzymania większości ludzi i rodzin jest praca, to jej brak pozbawia te podmioty możliwości zdobycia podstawowych dóbr. Sam brak pracy na rynku jest nazwany bezrobociem. Jest to, ogólnie rzecz ujmując, nadwyżka podaży pracy nad popytem. Bezrobocie, w szczególności o charakterze długotrwałym, prowadzi prawie zawsze do zubożenia albo nawet do skrajnego

³⁶ W. Majkowski, *Bezrobocie jako czynnik rodzinnych dysfunkcji*, s. 257.

³⁷ Por. M. Duda, *Problematyka bezrobocia i jej społeczno-duchowych skutków w świetle katolickiej nauki społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2002, s. 19.

³⁸ Por. M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 19.

³⁹ Por. Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie...*, s. 109.

ubóstwa, co jednoznacznie staje się przeszkodą w realizacji zadań, jakie stoją przed rodziną. Niekiedy nawet może bezpośrednio lub pośrednio być źródłem rodzinnych patologii, jak na przykład alkoholizmu w rodzinie⁴⁰.

Nawet jeśli bezrobocie nie prowadzi do patologicznych zachowań, to jednak zawsze jest czynnikiem obniżenia jakości małżeńsko-rodzinnego pożycia. Rzecz bowiem w tym, że jeśli przez jakość życia małżeńsko-rodzinnego rozumie się stopień „w jakim podstawowe potrzeby w wymiarze seksualnym, psychicznym, ekonomicznym, społecznym i duchowym są zaspokajane, a doceniane wartości osiągnane”⁴¹, to bezrobocie jako źródło wielorakich rodzinnych trudności, jednoznacznie oddziałuje w tym kierunku. Środki materialne, jakie ma do dyspozycji rodzina, wyznaczają bezpośrednio jakość życia małżeńsko-rodzinnego. Brak bowiem takich środków staje się źródłem rodzinnych deprivacji, ale i dysfunkcji oraz nieporozumień w innych ważnych wymiarach życia rodziny⁴².

Pierwszą i najczęstszą konsekwencją bezrobocia dla większości rodzin dotkniętych tym problemem jest ograniczenie środków do życia w porównaniu z tym, czym rodzina dysponowała, gdy jej żywiciele mieli pracę⁴³. Chociaż często jest tak, że państwo stwarza dla jednostek i rodzin jakieś alternatywne formy zabezpieczeń, to zwykle nie rekompensują one w pełni utraconych z racji bezrobocia zarobków. Sytuacja w tym względzie staje się szczególnie trudna, gdy okres pozostawania bez pracy się wydłuża. Jest niezaprzeczalnym faktem, że obniżenie się wielkości dochodów tak

⁴⁰ W. Majkowski, *Bezrobocie jako czynnik rodzinnych dysfunkcji...*, s. 258.

⁴¹ W. Majkowski, *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne*, Kraków 1997, s. 136.

⁴² W. Majkowski, *Bezrobocie jako czynnik rodzinnych dysfunkcji...*, s. 259.

⁴³ W. Majkowski, *Bezrobocie jako czynnik rodzinnych dysfunkcji...*, s. 259.

jednostki, jak i rodziny jest mocno skorelowane z bezrobociem. Jednostki i rodziny dotknięte nim doznają przede wszystkim i bezpośrednio materialnej depresji⁴⁴.

Bezrobocie to wielowymiarowe zagadnienie. Jest problemem jednostki nim dotkniętej, jest problemem rodziny, jako źródło wielorakich jej dysfunkcji, i wreszcie staje się problemem społecznym⁴⁵. Zmiany gospodarcze, które w okresie transformacji ustrojowej w Polsce wybrzmiały w postaci naglącego problemu bezrobocia, dowodzą niezbicie, jak bardzo destabilizująca siła tkwi w doświadczeniu utraty pracy. Bezrobocie obniża jakość życia rodzinnego, ogranicza możliwości rodziny i jej członków, staje się powodem rodzinnej rozłąki, źródłem rodzinnych nieporozumień, a nawet prowadzi do dezintegracji rodziny. Wreszcie bezrobocie stanowi problem społeczny. Jest czynnikiem hamującym wzrost ekonomiczny i ma poważne konsekwencje dla życia społecznego i gospodarki narodowej⁴⁶.

Atrofia relacji rodzinnych

W dobie globalizmu, narastającej postawy konsumpcjonizmu oraz fali zjawisk bezrobocia i pluralizmu ideologicznego, więzi społeczne przybierały różnego rodzaju postacie, a w wielu przypadkach następowało ich przekształcenie lub nawet zanik⁴⁷. W konsekwencji małżeństwa i rodziny przeżywały coraz większy

---

⁴⁴ Por. W. Kozek, *Bezrobocie jako zjawisko społeczne*, w: *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, M. Marody (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 154–155.

⁴⁵ M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 275.

⁴⁶ M. Duda, *Problematyka bezrobocia...*, s. 275.

⁴⁷ J. Mastalski, *Atrofia więzi rodzinnych*, „Studia Socialia Cracoviensia” 2009, t. 1, nr 1, s. 139.

kryzys, gubiąc swoją tożsamość⁴⁸. Stanowiło to o tyle niepokojące zjawisko, że w rodzinie jak w soczewce kumulują się wszystkie problemy makro-społeczeństwa. Dynamika przemian społeczno-politycznych wpłynęła na system wartości moralno-społecznych, cele życiowe, zasady światopoglądowe, rozumienie roli państwa, rodziny, jednostki. Trzeba pamiętać, iż wraz z procesem transformacji ustrojowej w Polsce wystąpiło zjawisko różnicowania się treści i dystansów kulturowych, pojawiły się procesy homogenizacji w kulturze masowej, zaostrzające się przeciwieństwo systemów wartości i hierarchii wartości prowadzące do podważania poczucia stabilności ładu społecznego⁴⁹. W ten sposób powstały okoliczności, które mogły skutkować faktem, iż więź rodzinna zostanie nadzarpnięta. Ta więź rodzinna z punktu widzenia socjologicznego jest „wiązką ustanowioną między jednostkami poprzez małżeństwo lub pokrewieństwo (matki, ojcowie, rodzeństwo, potomstwo itd.)”⁵⁰. Trudno nie zgodzić się z poglądem, iż w kontekście powyższych zjawisk, kształtujących dynamikę relacji w polskich małżeństwach oraz rodzinach, można postawić tezę, iż w polskim społeczeństwie wybrzmiała specyficzna atrofia więzi rodzinnych, które stały się niedookreślone, słabnące, niespełniające swoich funkcji w różnych sytuacjach społecznych⁵¹.

Mówiąc o postępującym zaniku więzi rodzinnych, należy pochylić się nad kilkoma jego symptomami, które pojawiły się jako konsekwencja zmian społecznych zapoczątkowanych w momencie przeobrażeń ustrojowych w naszym kraju. Pierwszym z nich

⁴⁸ Por. M. Pokrywka, *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 66–67.

⁴⁹ P. Sztompka, *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, „Studia Socjologiczne” 1997, t. 4, nr 147, s. 5–19.

⁵⁰ A. Giddens, *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 194

⁵¹ Por. T. Szlendak, *Socjologia Rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 363–366.

był monolog rodzinny. Nowe okoliczności społeczne, kulturowe, gospodarcze, polityczne, skutkowały kreowaniem rzeczywistości alienacji i braku postawy dialogicznej⁵². Tymczasem człowiek potrzebuje ciągłego otwierania się na drugiego⁵³. Kiedy zacznie monologować, przestaje słyszeć drugiego. A wtedy nie ma szans na współodczuwanie. W końcu coraz bardziej oddala się, a nawet rani najbliższych. Monolog zabija wszelką komunikację, ponieważ generuje koncentrację na sobie. Więzy rodzinne oparte o monolog tracą swoją wewnętrzną siłę⁵⁴. Zmiany społeczne skutkowały i prowadziły w przypadku wielu rodzin do nastawienia antydialogicznego.

Kolejnym przejawem zanikania więzi rodzinnych stała się agresja. Polska rodzina umieszczona w samym centrum niezwykle trudnych oraz dotkliwych procesów transformacji traciła swoją tożsamość, a także poczucie bezpieczeństwa wynikające z komfortu stabilizacji⁵⁵. W miejsce stabilizacji wszedł styl ponowoczesnego życia, czyli „niespójność, fragmentaryczność, niekonsekwencja postępowania i epizodyczność rozmaitych sfer aktywności jednostek”⁵⁶. W konsekwencji członkowie rodzin mieli coraz większe trudności z określeniem dobra i zła oraz dokonywaniem wyborów będących ogromnym problemem w zderzeniu

---

⁵² J. Mastalski, *Atrofia więzi rodzinnych...*, s. 140.

⁵³ Por. A. Świerczek, *Rola dialogu w kształtowaniu relacji w rodzinie*, w: *Dialog powinnością człowieka wierzącego*, M. Duda, A. Świerczek (red.), Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 2014, s. 159.

⁵⁴ Por. W. Sikorski, *Psychologia relacji wewnątrzrodzinnych, komunikowanie się i psychoterapia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2021, s. 13–15.

⁵⁵ J. Mastalski, *Atrofia więzi rodzinnych...*, s. 142.

⁵⁶ K. Chrostowska, *Problem z określeniem własnej tożsamości w społeczeństwie postindustrialnym*, w: *Gospodarka i społeczeństwo w dobie globalizacji*, A. Bączkiewicz (red.), Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2000, s. 220.

z uproszczonym modelem życia, lansowanym chociażby przez media. To z kolei rodziło frustrację prowadzącą do jawnej lub ukrytej przemocy rodzinnej, która przybierała bardzo różne formy⁵⁷. Przemoc w rodzinie zawsze sprawia, iż staje się ona środowiskiem traumatycznym, a nie wychowawczym⁵⁸.

Zmiany ustrojowe skutkowały również powiększającą się toksycznością rodzin. Pojęcie rodziny toksycznej upowszechniła S. Forward, która w 1989 roku wydała książkę pt. *Toksyczni rodzice*. Ukazała w niej różne postawy rodzicielskie, które pozostawiają ślady w psychice dzieci. Mówiła m.in. o rodzicach doskonałych, nieadekwatnych, kontrolerach, alkoholikach, niszczących słowem czy używających różnego rodzaju przemocy wobec dzieci. Trzeba pamiętać, że bardzo ważnym elementem więzi rodzinnej jest atmosfera, klimat panujący w rodzinie, a z kolei bardzo istotną zmienną wpływającą na ogólny klimat rodziny są stosunki emocjonalne w parze małżeńskiej. Brak więzi rodzinnej pociąga za sobą także zaburzenia stosunków emocjonalnych pomiędzy rodzicami a dziećmi. Nie można zapomnieć, iż brak wzoru osobowego lub zaburzenie identyfikacji z rodzicami prowadzi u dzieci do kształtowania się postaw antyspołecznych, trudności adaptacyjnych i trudności w nawiązywaniu kontaktów z ludźmi⁵⁹.

Jak więc widać, dynamika i kształt procesów polityczno-gospodarczych okresu transformacji stanowiły ogromne zagrożenie dla funkcjonowania społeczeństwa. Ponadto prowadziły do dekonstrukcji środowiska rodzinnego jako obszaru prawidłowych

⁵⁷ Por. K. Frysztacki, *Socjologia problemów społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 15.

⁵⁸ Por. M. Adamczyk, *Zjawisko przemocy wobec dzieci – wielość perspektyw*, w: *Rodzina polska – nowe wyzwania*, B. Więckiewicz (red.), Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL, Stalowa Wola 2013, s. 93–115.

⁵⁹ Por. J. Rembowski, *Rodzina w świetle psychologii*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978, s. 121.

relacji interpersonalnych. W konsekwencji wiele polskich rodzin zostało zepchniętych, zmarginalizowanych i ukazanych jako obciążenie. Nietrudno zauważyć, iż w dynamicznych przemianach cywilizacyjnych, jak pisał P. Bosmans, „techniczno-naukowy postęp i duchowy rozwój człowieka rozminęły się. Człowiek zajął się prawie wyłącznie swoim materialnym postępem. Teraz staje się ofiarą własnej twórczości (...), zostaje sam programowany, manipulowany i degradowany”⁶⁰. W ten sposób nastąpiła dekonstrukcja tradycyjnych modeli wspólnego bytowania. Szybkie tempo życia, pośpiech, brak czasu dla własnych dzieci, a także brak czasu na rozwiązanie zarówno błahych, jak i trudnych spraw rodzinnych sprawiły, iż egzystencja rodzinna w wielu przypadkach stała się coraz częściej improwizacją.

Apologia małżeństwa i rodziny kard. Franciszka Macharskiego

Czas transformacji ustrojowej wykreował przestrzeń dynamicznych zmian cywilizacyjnych, społecznych i gospodarczych będących rezultatem technologicznego przyspieszenia. Życie codzienne polskich rodzin zaczęło się komplikować ze względu na niespotykany nigdy wcześniej rozwój technologii komunikacyjnych, kontaktów międzykulturowych oraz postępującej globalizacji. Wśród emocjonujących przemian powstawał również nowy sposób kształtowania przekazu treści ewangelicznych, czego ciekawym przykładem są działania kardynała Franciszka Macharskiego. Stanowią one silny punkt oparcia, aby urzeczywistnić i wyzwolić potencjał małżeństwa i rodziny, kształtowanych w kluczu Ewangelii.

---

⁶⁰ P. Bosmans, *Miłość sprawia codziennie cuda*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1997, s. 17.

Personalistyczne ujęcie małżeństwa i rodziny

Zwrócenie uwagi przez Sobór Watykański II na elementy personalistyczne małżeństwa, szczególnie rolę miłości, sprawiły, że doktryna w zakresie teologii stała przed doniosłym zadaniem właściwego i pełnego odczytania szeregu sformułowań konstytucji *Gaudium et spes*⁶¹. Prawidłowe zrozumienie przesłania soborowego w tym względzie miało z kolei umożliwić poprawną aplikację zaprezentowanej oficjalnej nauki Kościoła na płaszczyźnie duszpasterskiej⁶². W owym procesie przyswojenia sobie przez wspólnotę Kościoła bogatych treści nauki Vaticanum II na temat małżeństwa i rodziny, niemała rola przypadła w udziale kardynałowi Franciszkowi Macharskiemu, który z racji swego urzędu pasterskiego powołany był w szczególny sposób do podejmowania wiążących interpretacji i wskazań. Pasterz Kościoła krakowskiego w swoim nauczaniu sięga przede wszystkim do personalistycznej wizji małżeństwa oraz rodziny, nakreślonej w Magisterium Kościoła, wyrażającym się przede wszystkim w konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II⁶³ oraz w nauczaniu papieża Jana Pawła II, zawartym zwłaszcza w posynodalnej adhortacji apostolskiej *Familiaris consortio* z 1981 roku⁶⁴. U podstaw jego nauczania leży integralna nauka Kościoła w przedmiocie osoby ludzkiej, tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Na tle tej nauki, zwłaszcza jej doniosłego obszaru, jakim jest teologia małżeństwa i rodziny, jawi się bowiem specyfika świata wartości i jej fundamentalne znaczenie w małżeńskiej i rodzinnej wspólno-

⁶¹ A. Pastwa, *Prawne znaczenie...*, s. 21.

⁶² A. Pastwa, *Prawne znaczenie...*, s. 21.

⁶³ Por. Kard. F. Macharski, *Słowo wstępne do książki F. Adamskiego Wychowanie w rodzinie 1979 r.*, w: AKMKr, 1.

⁶⁴ Por. Kard. F. Macharski, *Kazanie na Mszy świętej na rozpoczęcie uroczystości wręczenia Karty Praw Rodziny. Katedra na Wawelu 26.01.1992 r.*, w: AKMKr, 3.

cie osobowej, będącej zarazem wspólnotą sakramentalną dającą małżonkom udział w odkupieńczo-oblubieńczej miłości Chrystusa do Kościoła. Tak o tym mówił kardynał w trakcie kazania otwierającego sympozjum na temat rodziny zorganizowanego przez siostry urszulanki w Krakowie w 1981 roku:

Nie myśmy wywołali sprawę małżeństwa i rodziny. Ona została wywołana zanim o tym człowiek pomyślał. Ona wywodzi się z myśli serca Bożego. (...) nie można patrzeć na spawy rodziny tylko według jednego punktu widzenia. Nie można się ograniczyć do kryteriów, według których ma być ona określana i według których mają być wytyczone drogi jej rozwoju. Trzeba zatem z miłości Boga i z miłości człowieka wchodzić jak najgłębiej w zamysł Boga, który jest zapisany w człowieku, instytucji, w rzeczywistości małżeństwa i w rzeczywistości rodziny⁶⁵.

Kardynał Franciszek Macharski, podejmując wysiłek wypełnienia dzieła Vaticanum II, stał się kontynuatorem soborowego nurtu personalistycznego w Magisterium Kościoła.

Duszpasterskie inicjatywy na rzecz małżeństwa i rodziny

Kościół katolicki, uznając rodzinę za „najcenniejsze dobro”, z tą właśnie wspólnotą wiąże przyszłość świata. To ukierunkowanie Kościoła na rodzinę nie jest tylko przejawem mody czy koniunkturalizmu, ale wiąże się ze specyficzną wizją małżeństwa i rodziny, przyjmowaną przez Kościół, a opartą na Piśmie Świętym i Tradycji. Wizja ta, sięgając swymi korzeniami Starego Testamentu, roz-

---

⁶⁵ Kard. F. Macharski, *Kazanie wygłoszone w dniu rozpoczęcia sympozjum na temat rodziny u SS. Urszulanek, Kraków 24.01.1981*, w: AKMKr, 1.

poczyna się wraz z powstaniem Kościoła i łączy się z osobą Jezusa Chrystusa: „decyzją miłości Boga Chrystus wchodzi na świat i idzie naprzeciw mężczyźnie i kobiecie, którzy chcą być małżeństwem. Wychodzi im naprzeciw i przynosi przymierze które daje uczestnictwo w mocy, miłości i wierności Boga”⁶⁶. Dynamizm w ukierunkowaniu Kościoła na małżeństwo i rodzinę, prawda o rodzinie jako głębokiej wspólnocie życia i miłości, znalazły swoje ważne miejsce w posłudze oraz inicjatywach kardynała Franciszka Macharskiego.

Kardynał Franciszek Macharski był zainteresowany kształtowaniem pogłębionej teologii małżeństwa i rodziny. Poświęcał jej wiele uwagi oraz troski duszpasterskiej. To wyjątkowe spotkanie mężczyzny i kobiety, jakie realizuje się w małżeństwie prowadząc do powstania rodziny, w publikacji *Widziane z Franciszkańskiej* kardynał określał słowami: Jezus Chrystus „zostaje z nimi na wszystkie dni jako Ten, który jest z mężczyzną, jest z kobietą i jest z nimi razem, bo są dwoje w jednym ciele. To właśnie znaczy sakrament małżeństwa. Troska o spotkanie między tym dwojgiem i Jezusem zostaje powierzona Kościołowi”⁶⁷. Troszczyć się o kogoś oznacza zrobić coś konkretnego dla drugiego człowieka, oznacza wyjść mu naprzeciw, wesprzeć go i okazać zwykłe ludzkie serce. Troska o drugiego człowieka wyraża się w konkretnym czynie, a to wymaga daru czasu, by osoba, o którą się troszczę i którą wspieram poczuła się kochana⁶⁸. Tego poczucia, tego doświadczenia potrzebuje każdy człowiek, ale potrzebuje go również wspólnota małżeńska, małżonkowie i rodzice chrześcijańscy, aby mogli wypełnić swoje zadania i powołanie.

⁶⁶ *Widziane z Franciszkańskiej: rozmowy z kardynałem Franciszkiem Macharskim*, Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 2001, s. 104.

⁶⁷ *Widziane z Franciszkańskiej...*, s. 104.

⁶⁸ Por. W. Półtawska, *By rodzina była Bogiem silna*, Wydawnictwo Św. Pawła, Częstochowa 2003, s. 31–32.

Już na początku swej posługi w Archidiecezji Krakowskiej na wzór swojego wielkiego poprzednika, Papieża Rodziny Jana Pawła II, kardynał Franciszek Macharski, wyrażając duszpasterską troskę o małżeństwo i rodzinę, kontynuował pracę nad Synodem duszpasterskim, który wiele uwagi poświęcał małżeństwu i rodzinie⁶⁹. Swoim zaangażowaniem wskazywał, iż Kościół pragnie ofiarować swoją pomoc i wsparcie każdemu człowiekowi, który odnajduje swoje powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie⁷⁰. Bowiem dla kardynała Macharskiego „wszystkie drogi człowieka w świat prowadzą przez rodzinę, a my mówimy sobie po chrześcijańsku, że Pan Bóg chciał wejść w świat przynieść mu zbawienie, to wszedł także przez rodzinę”⁷¹. Dlatego w szczególny sposób Kościół okazuje bliskość duchową, pomoc i troskę o te wszystkie osoby, które oparły swoje małżeństwo i rodzinę na sakramencie małżeństwa. Kardynał Macharski dobitnie i nieustannie wskazywał, iż w osobie i nauce Chrystusa człowiek odnajduje prawdę o sobie, o swoim człowieczeństwie, prawdę o małżeństwie i rodzinie, o tym, jak wielkim dobrem i jak wielką wartością jest małżeństwo, rodzina i życie, i jak wielkim niebezpieczeństwem jest brak poszanowania dla tych rzeczywistości, bagatelizowanie tych największych wartości, które składają się na życie rodziny i małżeństwa: „Rodzina jest ważna dla ludzkości, dlatego jest ważna dla Kościoła. Jeżeli ktoś by chciał zbudować świat, społeczeństwo bez rodziny, to będzie to próba chodzenia na rękach i głowie a nie na nogach”⁷².

Metropolita krakowski w swojej duszpasterskiej trosce o małżeństwo i rodzinę głosił i przypominał, że warto uwierzyć „w to, że

---

⁶⁹ W. Olszowski, *Duszpasterska działalność ks. Franciszka Macharskiego w latach 1979–2005*, Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 2015, s. 250.

⁷⁰ Por. *Widziane z Franciszkańskiej...*, s. 104–106.

⁷¹ *Widziane z Franciszkańskiej...*, s. 189.

⁷² *Widziane z Franciszkańskiej...*, s. 188.

człowiek jest do tych prawdziwie wielkich rzeczy zdolny, że zobaczy, jak wysoko w rankingu celów życiowych jest rodzina i dziecko. To jest początek tego dynamizmu, dzięki któremu można obronić człowieka⁷³. Ten dynamizm ludzkich postaw jest konsekwencją prawdy, że Bóg chciał, aby człowiek swoją świadomość osoby najpełniej realizował przez miłość, i dlatego zdolność miłowania umieścił w sercu ludzkim. Mało tego, sprawił, iż miłość ludzka jest znakiem Jego miłości. Adresatem miłości jest przede wszystkim osoba. Małżeństwo jako komunia osób urzeczywistnia się głównie i jest tym, czym powinno być w obopólnej miłości⁷⁴.

Wyrazem troski Kościoła o rodzinę jest jego działalność pastoralna, która, ukierunkowana na dobro małżeństwa i rodziny, nazywa się duszpasterstwem rodzin. Z wypowiedzi Magisterium Kościoła wynika jasno, że duszpasterstwo rodzin jest systemem kościelnych działań zmierzających do urzeczywistnienia zbaczonego planu dotyczącego małżeństwa i rodziny, którego osią jest prawda o małżeństwie i rodzinie, nieomylnie przekazywana, interpretowana i odnoszona do „znaków czasu” przez Urząd Nauczycielski Kościoła (FC 1). Do duszpasterstwa rodzin należy także wszechstronna troska o zapewnienie warunków sprzyjających realizacji tej prawdy oraz konkretna pomoc udzielana rodzinie w wypełnianiu jej powołania⁷⁵. W zakres tej działalności wchodzi więc

⁷³ *Widziane z Franciszkańskiej...*, s. 192.

⁷⁴ Por. *Widziane z Franciszkańskiej...*, s. 187–195.

⁷⁵ O kształcie duszpasterstwa rodzin, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Polsce, można przeczytać m.in. w: J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin: zasady praktycznego działania*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1986, t. 33, z. 6, s. 97–108; J. Buxakowski, *Wprowadzenie do teologii duszpasterstwa rodzin*, Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej, Pelplin 1999; K. Majdański, *Wspólnota życia i miłości. Zamyśl Boży o małżeństwie i rodzinie*, Fundacja Pomoc Rodzinie, Łomianki 2001; R. Bieliń, *Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001.

wszelkie inicjatywy, poczynając od głoszenia ewangelicznej prawdy o małżeństwie i rodzinie, poprzez przygotowanie do małżeństwa, wychowanie dzieci i młodzieży do miłości, obronę wartości i nienaruszalności życia ludzkiego od momentu poczęcia do naturalnej śmierci, aż po organizowanie poradnictwa parafialnego czy tworzenie wspólnot rodzin. Są to wszelkie działania i inicjatywy, które stoją na straży godności osoby ludzkiej, godności małżeństwa i rodziny, oraz udzielanie rodzinie pomocy w „stawianiu się tym, czym jest” (FC 17), a więc wspólnotą życia i miłości. To również pomoc w realizacji powołania do świętości, we wzajemnym uświęcaniu się małżonków i innych członków rodziny poprzez codzienne, rodzinne życie. „Działalność duszpasterska to pójście za rodziną i towarzyszenie jej krok w krok na różnych etapach jej formacji i rozwoju” (FC 65).

Kościół krakowski zawsze otaczał rodziny troską duszpasterską. Ważnym krokiem było zainicjowanie przez Karola Wojtyłę, z chwilą objęcia stolicy metropolitalnej w Krakowie, procesu pogłębienia i wprowadzenia nowych, bardziej skutecznych metod. Przystąpił więc kardynał Wojtyła do dynamicznej pracy nad koordynacją duszpasterstwa rodzin w diecezji⁷⁶. Aby sprostać potrzebom i zagwarantować systematyczną pomoc duszpasterską rodzinie, metropolita krakowski z Wydziału Duszpasterstwa Ogólnego Kurii Metropolitalnej wyodrębnił w 1968 roku Wydział Duszpasterstwa Rodzin, któremu powierzył troskę o rodziny⁷⁷. Równie istotna była działalność Instytutu Rodziny działającego w Krakowie od 1965 roku. Podstawowymi kierunkami jego działań było ra-

---

⁷⁶ Por. W. Gasidło, *Kościół krakowski w służbie rodziny w latach pasterzowania arcybiskupa Karola Wojtyły*, w: *Karol Wojtyła jako biskup krakowski*, t. 1, T. Pieronek, R. Zawadzki (red.), Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 1988, s. 55–69.

⁷⁷ W. Gasidło, *Kościół krakowski w służbie rodziny...*, s. 64.

towanie życia dzieci nienarodzonych oraz troska o świętość rodziny. W zakresie swej działalności miał również za zadanie przygotowywać ludzi do pracy w duszpasterstwie rodzin. Początkowo instytut kształcił osoby świeckie, a od 1973 roku także księży. W 1971 roku został włączony w struktury Papieskiego Wydziału Teologicznego jako dwuletnie studium⁷⁸. Od początku swojej działalności zajęcia odbywały się w domu arcybiskupów krakowskich. Podobna życzliwość i zaangażowanie cechowały kardynała Macharskiego, który nie tylko z ogromną przychylnością gościł słuchaczy studium w pałacu arcybiskupów krakowskich, ale niejednokrotnie osobiście towarzyszył uczestnikom zajęć⁷⁹. Od momentu powstania kierownikiem Studium była dr Wanda Półtawska, po jej przejściu na emeryturę, decyzją Senatu PAT, w 1999 roku kierownictwo zostaje powierzone ks. dr. Antoniemu Świerczkowi⁸⁰.

Niezwykle kluczowy dla duszpasterstwa rodzin w Archidiecezji Krakowskiej był również Synod duszpasterski, który w swoich dokumentach wymienia wiele inicjatyw podejmowanych przez Kościół. W 1977 roku w archidiecezji został opracowany między innymi całościowy program przygotowania do życia w małżeństwie i rodzinie, który w pierwszej kolejności kładł niezwykle dobitną uwagę na kształtowanie właściwych postaw życia małżeńsko-rodzinnego⁸¹.

W roku objęcia przez kardynała Macharskiego diecezji krakowskiej duszpasterstwo rodzin było w fazie dynamicznego rozwoju. Kardynał podjął i kontynuował wszystkie poprzednie inicjatywy,

---

⁷⁸ Por. A. Świerczek, *Instytut Teologii Rodziny PAT w Krakowie w służbie rodzinie*, w: *Archidiecezja Krakowska na przełomie tysiącleci*, S. Koperek, S. Szczur, M. Leśniak, B. Mielec (red.), Wydawnictwo PAT, Kraków 2004, s. 393

⁷⁹ Por. A. Świerczek, *Instytut Teologii Rodziny...*, s. 394.

⁸⁰ A. Świerczek, *Instytut Teologii Rodziny...*, s. 394.

⁸¹ Por. W. Olszowski, *Duszpasterska działalność...*, s. 251.

zaś w jego imieniu działania duszpasterskie koordynował Wydział Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Krakowskiej. Kardynał Macharski dążył do takiej organizacji duszpasterstwa, aby ogarnąć nim wszystkie rodziny w diecezji, aby młodzi ludzie, którzy chcieli zawrzeć związek małżeński, świadomi byli swojej roli i miejsca we wspólnocie Kościoła. Instytucja małżeństwa ma bowiem doniosłe znaczenie, tak dla dobra społeczeństwa świeckiego, jak i dla Kościoła. Pasterz Krakowa miał głęboką świadomość, że nie ma sprawy tak ważnej, jak właśnie ratowanie małżeństwa katolickiego i rodziny, od której świętości i spoistości zależy jutro naszego narodu oraz wiary katolickiej. Rozumiał, jak istotną koniecznością było dobre przygotowanie do zawarcia sakramentalnego związku, dlatego ksiądz Kardynał rozwijał i ugruntowywał wypracowywane przez swojego poprzednika, kardynała Wojtyłę, podstawy programu duszpasterskiego, w którym katecheza, przygotowanie do małżeństwa oraz poradnictwo stanowiły punkty najistotniejsze.

Warto też wspomnieć o powstałych na terenie diecezji krakowskiej Domach Samotnej Matki, które były kolejną inicjatywą ukazującą zaangażowanie kardynała Macharskiego na rzecz dobra rodzin: Dom Samotnej Matki w Wadowicach, otwarty i pobłogosławiony przez kardynała Franciszka 13 maja 1994 roku; Dom Matki i Dziecka przy ul. Żywieckiej w Krakowie oraz Dom Samotnej Matki w Polsce przy ul. Przybyszewskiego, placówka założona jeszcze przez kardynała Wojtyłę⁸². Z tym domem związana jest piękna inicjatywa, mianowicie pierwsze okno życia w Polsce. Pomysł powstania tego okna zrodził się za pasterzowania kardynała Macharskiego. Uruchomieniem okna życia zajął się Wydział Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Krakowskiej i krakowska Caritas⁸³.

⁸² Por. W. Olszowski, *Duszpasterska działalność...*, s. 253.

⁸³ W. Olszowski, *Duszpasterska działalność...*, s. 253.

Pomoc w kształtowaniu życia relacyjnego w obrębie rodziny oraz wsparcie apostołatu rodziny w świecie współczesnym zdefiniowały kolejny projekt kardynała Franciszka, który miał charakter prekursorski: chodzi o pielgrzymkę rodzin archidiecezji krakowskiej do sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej w niedzielę po święcie Narodzenia NMP⁸⁴. Pierwsza pielgrzymka rodzin odbyła się w 1993 roku. Inicjatywa ta stanowiła konsekwencje działań, które zmierzały do realizowania stałej formacji rodzin. Rodzina usiłująca żyć wiarą, trwać w Chrystusie i w Kościele, dbająca o swój rozwój i o swoje bezpieczeństwo wśród współczesnych zagrożeń – taka intencja towarzyszyła temu ważnemu działaniu⁸⁵.

Kardynał Franciszek Macharski w teorii i praktyce swoich działań pastoralnych powrócił do sformułowanej w Kościele pierwotnym kategorii rodziny jako Kościoła domowego⁸⁶. Dowartościowanie małżeństwa i rodziny w kontekście eklezjalnym zaowocowało rozwojem wielu inicjatyw zmierzających do uwydatnienia podmiotowości rodziny i jej znaczenia w budowaniu wspólnoty Kościoła. Kolejną z Jego cennych inicjatyw było tworzenie, popieranie i troska o rozwój ruchów, stowarzyszeń i grup troszczących się o rodzinę. W literaturze teologiczno-pastoralnej problematyka zrzeseń rodzin zwykle jest poruszana przy okazji opracowywania zadań duszpasterstwa rodzin lub w publikacjach dotyczących stowarzyszeń eklezjalnych w ogólności⁸⁷. Zrzeszenia kościel-

---

⁸⁴ Por. W. Gasidło, *Latarnik z ulicy Franciszkańskiej. Wspomnienie o kardynale Franciszku Macharskim*, w: *Kardynał Franciszek Macharski: kultura, media. W 5. rocznicę śmierci Metropolity Krakowskiego*, R. Nęcek, J. Sobczyk-Pajak (red.), Wydawnictwo Arsarti, Kraków 2021, s. 142.

⁸⁵ Por. W. Olszowski, *Duszpasterska działalność...*, s. 253.

⁸⁶ Por. J. Piegsa, *Małżeństwo sakramentem – rodzina Kościołem domowym*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego, Opole 2005, s. 15–20.

⁸⁷ Por. J. Błaszczyk, *Katolickie ruchy na rzecz rodziny*, w: Komisja Episkopatu Polski, *Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty mał-*

ne wspierające rodzinę są odpowiedzią na rodzące się potrzeby. Jakkolwiek każdy kościelny ruch czy stowarzyszenie ma własne priorytety i kierunek działania, to jednak w planie projektów oraz inicjatyw niemal każdej grupy kościelnej jest rodzina. Stąd wsparcie i zainteresowanie kardynała Macharskiego skierowane było także w stronę ruchów katolickich. Trzeba wspomnieć o poparciu udzielonym przez kardynała takim wspólnotom i ruchom jak: Ruch Domowego Kościoła wywodzący się z ruchu oazowego, Kręgi Biblijne, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich Archidiecezji Krakowskiej, które powstało w 1992 roku, a także wspólnoty Drogi Neokatechumenalnej. Wsparcie metropolity krakowskiego dla zrzeszeń eklezjalnych wykazało, że uczestnictwo chrześcijan w tego typu wspólnotach jest ważną formą urzeczywistniania się Kościoła w świecie współczesnym.

Jest oczywiste, że lata 90. minionego wieku narzuciły polskiemu Kościołowi zmianę perspektywy i zwrot ku zadaniom i metodom ewangelicznym. Nie odbyło się to łatwo. Wielu nawet życzliwym Kościołowi komentatorom wydawało się, że wybiera on drogę łatwiejszą i pozornie bardziej skuteczną. Drogę instytucjonalnego zawarowania swojego stanu posiadania oraz wpływu na państwowe prawodawstwo⁸⁸. Z perspektywy czasu widać jednak wyraźnie, iż w diecezji krakowskiej w kontekście odpowiedzialności za małżeństwa i rodziny okres zmiany ustrojowej stał się nade wszystko chwilą ponownego odkrywania niezwykłego charyzmatu Miłosierdzia. Szczególny wkład w tej dziedzinie należy przypisać właśnie kardynałowi Macharskiemu⁸⁹.

żeńskiej i rodzinnej, Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej, Katowice 1993, s. 501–506.

⁸⁸ G. Ryś, *Pasterz w czasach przełomu*, w: *Archidiecezja krakowska...*, s. 41.

⁸⁹ Por. J. Wał, *Posługa miłosierdzia Kościoła krakowskiego w latach 1979–1994*, w: *Archidiecezja Krakowska...*, s. 368.

Przywiązanie metropolity krakowskiego kardynała Franciszka Macharskiego do konieczności pełnienia dzieła miłosierdzia, by w ten sposób aktywnie kształtować społeczny wymiar relacji osobowych, przejawiało się m.in. poprzez bardzo szybką reaktywację Caritas Archidiecezji Krakowskiej⁹⁰. Nastąpiło to, gdy tylko zmieniająca się sytuacja polityczna w kraju umożliwiła tego typu działania. Caritas Archidiecezji Krakowskiej została powołana do życia już 29 stycznia 1990 r., zaś osobowość prawną uzyskała 24 kwietnia tego samego roku.

Jednym z głównych zadań Caritas była od początku jej istnienia pomoc rodzinie. W niezwykle trudnym momencie zmian ustrojowych prowadzono punkt socjalny, w którym kilkaset ubogich rodzin otrzymywało systematyczną pomoc w postaci wydawanej co miesiąc żywności, odzieży, środków czystości itd. Najczęściej były to rodziny wielodzietne lub matki wychowujące samotnie po kilkoro dzieci. W trudnych sytuacjach, gdy konieczne było udzielenie schronienia w związku z przemocą w rodzinie, zagrożeniem życia lub brakiem dachu nad głową, Caritas zapewniała pomoc dzięki prowadzonemu Domowi Matki i Dziecka oraz Schronisku dla Ofiar Przemocy i Przytulisku dla Bezdomnych Kobiet. Znajdowały tam schronienie kobiety z dziećmi w różnym wieku, a poprzez udzielaną pomoc – psychologiczną, prawną, socjalną i duchową – pracownicy starali się ułatwić im rozwiązanie ich dotkliwej i bolesnej sytuacji życiowej⁹¹. Do Domu Matki i Dziecka trafiały także mieszkanki dwóch Domów Samotnej Matki prowadzonych przez Wydział Rodziny Kurii Metropolitalnej, które po urodzeniu dziecka nie mogły wrócić do swoich domów. Caritas krakowska rozpoczęła też prowadzenie dwóch Rodzinnych Domów Dziecka

⁹⁰ Por. W. Olszowski, *Duszpasterska działalność...*, s. 286–287.

⁹¹ Por. Kard. Macharski F., *Słowo Metropolity krakowskiego na 55 Tydzień Miłosierdzia*, 21.09.1999, w: AKMKr. 4.

dla dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej⁹². Bardzo bogate były oblicza miłości miłosiernej w Kościele krakowskim, których promotorem był kardynał Macharski.

U podstaw tego niezwykłego odniesienia kardynała Franciszka Macharskiego do małżeństwa i rodziny znajdowała się zarówno świadomość obowiązku jako Pasterza diecezji, jak i jego osobiste przekonanie, że

wiele jest problemów, zagrożeń dla rodziny (...) chyba najgroźniejszą formą agresji jest wmawianie rodzinie, że nie jest tym kim była za pradziadów i jeszcze dawniej albo w i innych cywilizacjach, ale tym kim ona naprawdę sama w sobie jest. Pomoc rodzinie jest możliwa. Nie ma takich ludzi, do których nie można byłoby dotrzeć, ale nie z indoktrynacją tylko z tym spokojnym i powolnym wprowadzeniem ich⁹³.

Jego działania oraz inicjatywy stanowiły przypomnienie antropologicznych i moralnych fundamentów, które Kościół katolicki proponuje współczesnemu człowiekowi. Celem tych starań było pokazanie, iż rodzina pozostaje jedyną szansą przetrwania dla ludzkości. Współczesne społeczeństwo przetrwa czas zmian tylko, jeśli przyjmie katolickie myślenie o małżeństwie i rodzinie. Tak ujęty cel wysiłków kardynała Franciszka był jednoznacznym świadectwem i wskazówką dla człowieka, że jeśli chce szukać systemu, który może właściwie odpowiedzieć na wszystkie pytania współczesności, to jest nim duchowość chrześcijańska.

---

⁹² Por. W. Olszowski, *Duszpasterska działalność...*, s. 289.

⁹³ *Widziane z Franciszkańskiej...*, s. 187.

Podsumowanie

Kardynał Macharski, planując i realizując działania, ujmował małżeństwo i rodzinę w perspektywie całego systemu rodzinnego, co okazało się nowym i twórczym sposobem konceptualizacji problemów człowieka, rozumienia jego trudności oraz zachowań. W tym ujęciu relacje małżeńsko-rodzinne są przedmiotem namysłu i troski jako funkcjonujący system transakcyjny, byt będący czymś więcej niż tylko sumą składową jej członków, tworzący kontekst dla zrozumienia funkcjonowania jej jednostek⁹⁴. Dzięki temu sposób postrzegania małżeństwa i rodziny jako systemu staje się istotnym sposobem rozumienia zachodzących w nich zmian oraz wyznacza model ich wspierania i przychodzenia z pomocą. Podstawową zasadą staje się całościowość. Dana osoba jest ujmowana zawsze w kontekście całości relacji małżeńsko-rodzinnego systemu. Obiektem wsparcia przestaje być tylko pojedyncza osoba, staje się nim natomiast układ związków, w jakim osoba ta pozostaje⁹⁵. Powyższa postawa pozwala wnieść do duszpasterskiej posługi na rzecz małżeństwa i rodziny nowe impulsy. Problemy obserwowane w skali krajowej, jak i te, które sygnalizowane były przez małżonków w czasie wizyt w poradniach, ujmowane całościowo, w kontekście systemu małżeńsko-rodzinnego, mogły zostać pełniej i dogłębniej zdiagnozowane. Pozwalało to kardynałowi Macharskiemu podejmować działania, które odznaczały się większą efektywnością wsparcia. Kardynał miał świadomość, iż duszpasterstwo rodzin dzięki ujęciu systemowemu dowartościowuje znaczenie relacji między małżonkami, postrzegając w nich siłę zdolną

⁹⁴ Por. H. Goldenberg, I. Goldenberg, *Terapia rodzin*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006, s. 14.

⁹⁵ Por. H.S. Stierlin, I. Rucker-Embden, N. Wetzel, M. Wirdching, *Pierwszy wywiad z rodziną*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999, s. 17.

zreorganizować sposób funkcjonowania całości systemu i wprowadzić go na wyższy poziom dojrzałości. Trzeba również dostrzec to, iż celem tego krakowskiego modelu duszpasterskiego, którego autorem był kardynał Macharski, w ujęciu systemowym było takie wzmocnienie i odnowienie relacji małżeńskiej, by pozwalała ona małżonkom bardziej samodzielnie i pełniej realizować zadania, jakie zapisane zostały przez Boga w sakramentalnej wspólnocie małżeńskiej, będącej „domowym Kościołem”, którego celem jest wspólne, wzajemne zbawianie i zbawienie się. Wydaje się, że antropologiczna, sakramentalno-eklezjologiczna i trynitarna wizja spojrzenia na małżeństwo i rodzinę, która szczególnie charakteryzowała krakowskie doświadczenia, stanowiła istotny element tzw. przesłanki większej wnioskowania pastoralnego, umożliwiając z jednej strony precyzyjne definiowanie podstawowych pojęć dotyczących małżeństwa i rodziny oraz budowanie precyzyjnych programów pastoralnych z drugiej. Akomodacja takiego ujęcia systemowego do duszpasterstwa rodzin w Archidiecezji krakowskiej przyniosła nowe akcenty w postrzeganiu, diagnozowaniu i prowadzeniu wsparcia wobec narzeczonych, małżeństw oraz rodzin. U podstaw takiego działania na rzecz rodziny znajdował się fakt, że rozwój i przemiana całej rodziny, jej poszczególnych członków, przebiega równoległe do rozwoju i przemian społecznych, kulturowych, ekonomicznych. Owe rozumienie wzajemnych relacji tych procesów stało się niezbędne dla przeprowadzania wszelkich działań duszpasterskich, profilaktycznych czy naprawczych. Wypracowana zasada komplementarnej odrębności utrzymywała projekty podejmowane przez duszpasterstwo rodzin Archidiecezji Krakowskiej na granicy pomiędzy działaniami jednoznacznie duszpasterskimi, które poprzez ewangelizację bezpośrednio prowadziły ku Bogu, a jednoznacznie terapeutycznymi. Korzystając bowiem z metod i technik różnych kierunków, dusz-

pasterstwo rodzin widziało swoje cele w takim wspieraniu małżeńskiej i rodzinnej wspólnoty, aby stawały się one realnym miejscem doświadczania Boga i wzajemnego uświęcania się. Dzięki temu ten krakowski przykład duszpasterstwa rodzin stał się swoistą syntezą osobowości kardynała Franciszka Macharskiego.

Kardynał Franciszek Macharski uznawał, iż małżeństwo i rodzina stanowią fundament dóbr ludzkości, które warunkują szczęście poszczególnych osób oraz twórczy dynamizm społeczności świeckiej i eklezjalnej. Miał świadomość spoczywającej na nim odpowiedzialności za małżeństwo i rodzinę, dlatego podejmował aktywne działania ukierunkowane na rzecz ich dobra. W tych obszarach Jego zaangażowania można wyróżnić nie tylko przepowiadanie nauki dotyczącej godności, znaczenia sakramentu małżeństwa oraz wartości rodziny, ale także szereg praktycznych projektów, dzięki którym towarzyszył im na drodze wzrastania ku miłości dialogicznej oraz udzielał konkretnego wsparcia.

Przeprowadzone analizy pomogły ustalić, że do natury małżeństwa i rodziny należy wielość relacji interpersonalnych, poprzez które każda osoba ludzka jest wprowadzana do „rodziny ludzkiej”. Małżeństwo i rodzina to wspólnoty osób, stąd wspólnotowość powinna być ich formą życia. Właśnie w tym kontekście kardynał Franciszek Macharski istotę miłości małżeńskiej, rodzinnej, upatrywał we wspólnocie osób obdarowujących się sobą. Małżeństwo i rodzina opierają się na wskazanej powyżej prawdzie. Są one komunią miłości, to jest zjednoczeniem bardzo głęboko wchodzącym w świadomość człowieka, ale też komunią osób, bytów autonomicznych. Komunia taka charakteryzuje się powiązaniem relacyjnymi, które realizowane są przez postawę dialogiczną.

Okres transformacji stanowił zarówno w skali kraju, jak i całego świata czas wyjątkowo głębokich przemian społecznych i kulturowych. Jednym z charakterystycznych znaków tych przemian była

sekularyzacja moralności, a dokładniej dechrystianizacja, rozumiana jako odchodzenie od modelu moralności chrześcijańskiej na rzecz jej zeświecczenia. Wielu socjologów określa ten proces mianem kryzysu moralnego. W przestrzeni oddziaływania tych czynników za szczególnie destrukcyjny należy uznać kryzys antropologiczny, przejawiający się we wszelkich redukcyjnych koncepcjach człowieka, które skutkowały redukcjonizmem w obszarze życia małżeńsko-rodzinnego. Przejawem tego była rezygnacja z wizji prawno-naturalnej małżeństwa, a w konsekwencji także rodziny, która ma swe źródło w naturze człowieka jako mężczyzny i kobiety, na rzecz wizji konstruktywistycznej, gdzie wszystko, także kształt małżeństwa i rodziny, jest wolną konstrukcją człowieka. W naruszeniu tego naturalnego wymiaru małżeństwa i rodziny trzeba widzieć niezwykle dynamiczny przejaw autodestrukcji osoby ludzkiej. Prowadzi to do niebezpiecznych wniosków etycznych i rozstrzygnięć dalekich od personalistycznej afirmacji osoby.

W tym kontekście należy widzieć kluczową rolę posługi kardynała Franciszka Macharskiego wobec małżeństwa i rodziny. Mamy w niej bowiem zawartą przede wszystkim troskę Kościoła o autentyczny rozwój człowieka i wspólnoty ludzkiej oraz świadomość żywotności zmian dokonujących się w Polsce, szczególnie w okresie zmian ustrojowych. Życie człowieka w małżeństwie i rodzinie, oparte na postawach miłości oraz dialogu, zajmuje ważne miejsce w nauczaniu kardynała Franciszka Macharskiego. Jest wyrazem jego troski o dobro człowieka, jego odpowiedzialności za świat i czynienie go bardziej ludzkim.

*Duszpasterskie inicjatywy
kard. Franciszka Macharskiego
jako forma apologii małżeństwa i rodziny*
Abstrakt

Artykuł poddaje analizie małżeństwo i rodzinę w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Treść ma na celu ukazanie procesu deinstytucjonalizacji małżeństwa i rodziny pod wpływem oddziaływania globalizacji, modernizacji oraz indywidualizacji życia małżeńsko-rodzinnego. Główny nacisk położono na posługę, nauczanie oraz duszpasterskie inicjatywy kardynała Franciszka Macharskiego na rzecz małżeństwa i rodziny. W artykule zebrano, poddano analizie i usystematyzowano inicjatywy kardynała Franciszka Macharskiego, które odegrały kluczową rolę w kontekście rodziny.

Słowa kluczowe: Franciszek Macharski, rodzina, małżeństwo, personalizm, relacje interpersonalne, samoświadomość

*Pastoral initiatives of Cardinal Franciszek Macharski
as a form of apologia for marriage and the family*
Abstract

The article analyses marriage and family in the period of systemic transformation in Poland. The content aims to show the process of deinstitutionalisation of marriage and family under the influence of globalisation, modernisation and individualisation of marriage and family life. The focus is on the ministry, teaching and pastoral initiatives of Cardinal Franciszek Macharski in favour of marriage and family. The paper collects, analyses and systematises the initiatives of Cardinal Franciszek Macharski that played a key role in the context of the family.

Keywords: Franciszek Macharski, family, marriage, personalism, relationships, self-awareness

Bibliografia

Materiały archiwalne

Akta Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie – AKMKr (akta bez sygnatury, numer porządkowy w niniejszej bibliografii odpowiada numerowi teczki widniejącemu w przypisie)

Ks. Kard. Franciszek Macharski, Akta za lata 1979–1991: listy pasterskie, artykuły, komunikaty, odezwy, przedmowy, słowa wstępne, wypowiedzi.

Ks. Kard. Franciszek Macharski, Akta za lata 1992–1999: listy pasterskie, artykuły, komunikaty, odezwy, przedmowy, słowa wstępne, wypowiedzi.

Ks. Kard. Franciszek Macharski, Akta: Kazania i przemówienia 1979, 1981 (I–V) i (VIII–XII), 1982 (I–IV), (V–VI), (VII–11 X), (15 X–XII), 1983 (I–IV), (V–VI), (VII–XII), 1984 (I–IV), (V–VII), (VII–15 X), (16 X–XII), 1985 (I–14IV), (15IV–VII), (VII–16.X.), (16 X–XII), 1986 (I–IV), (V–VIII), (IX–XII), 1987 (I–VI), (VIII–II), 1988 (I–18IV), (19IV– VIII), (IX–XII), 1989 (I–VII), (VIII–XII), 1990 (I–XII) (30 tek akta luźne).

Ks. Kard. Franciszek Macharski, Akta: Kazania i przemówienia (teksty nieautoryzowane): 1990, 1991, 1992 (I–XII), 1993 (I–XII), 1994 (I–IV), (VII–XII), 1995 (I–VII), (VIII–XII), 1996 (I–VII), (IX–XII), 1997 (I–V), (VI–XII), 1998 (I–II), (VIII–XII), 1999 (I–VII), (VIII–XII), 2000 (I–VII), (VIII–XII), 2001 (I–VI), (VII–XII), 2002 (I–XII), 2003 (I–VIII), (IX–XII), 2004 (I–XII) (24 teki akta luźne)

Pisma Urzędowe Kurii Metropolitalnej w Krakowie (Notificationes) 1989

Dziesięciolecie posługi pasterskiej J.E. Ks. Kardynała Franciszka Macharskiego w Kościele Krakowskim, „Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi” 1989, nr 1–2 (styczeń–luty), s. 1.

1999

Krótkie zestawienie dokonań ks. kard. Franciszka Macharskiego na przestrzeni 20 lat posługi Kościołowi Krakowskiemu, „Notificationes

e Curia Metropolitana Cracoviensi” 1999, nr 1–3 (styczeń–marzec), s. 137–139.

Opracowania

- Adamczyk M., *Zjawisko przemocy wobec dzieci – wielość perspektyw, w: Rodzina polska – nowe wyzwania*, B. Więckiewicz (red.), Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie KUL, Stalowa Wola 2013, s. 93–115.
- Bieleń R., *Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2001.
- Błaszczec J., *Katolickie ruchy na rzecz rodziny*, w: Komisja Episkopatu Polski, *Program duszpasterski na rok 1993/94. Ewangelizacja wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej*, Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej, Katowice 1993, s. 501–506.
- Bosmans P., *Miłość sprawia codziennie cuda*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1997.
- Chrostowska K., *Problem z określeniem własnej tożsamości w społeczeństwie postindustrialnym*, w: *Gospodarka i społeczeństwo w dobie globalizacji*, A. Bączkiewicz (red.), Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2000, s. 210–224.
- Dubiński K., *Okrągły Stół*, Krajowa Agencja Promocyjna, Warszawa 1999.
- Duda M., *Problematyka bezrobocia i jej społeczno-duchowych skutków w świetle katolickiej nauki społecznej*, Wydawnictwo Naukowe PAT, Kraków 2002.
- Dudek A., *Historia Polityczna Polski*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2023.
- Dyczewski L., *Rodzina-społeczeństwo-państwo*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1994.
- Frysztacki K., *Socjologia problemów społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.
- Gasidło W., *Kościół krakowski w służbie rodziny w latach pasterzowania arcybiskupa Karola Wojtyły*, w: *Karol Wojtyła jako biskup krakowski, t. 1*, T. Pieronek, R. Zawadzki (red.), Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 1988, s. 55–69.
- Gasidło W., *Latarnik z ulicy Franciszkańskiej. Wspomnienie o kardynale Franciszku Macharskim*, w: *Kardynał Franciszek Macharski: kultu-*

- ra, media. W 5. rocznicę śmierci Metropolity Krakowskiego, R. Nęcek, J. Sobczyk-Pająk (red.), Wydawnictwo Arsarti, Kraków 2021, s. 142.
- Giddens A., *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Gocko J., *Ekonomia a moralność. Poszukiwania teologiczno-moralne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 1996.
- Goldenberg H., Goldenberg I., *Terapia rodzin*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006.
- Huntington S.P., *Trzecia fala demokracji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska Familiaris consortio, o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, 22.09.1981 (tu: FC).
- Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2005.
- Kowal P., *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa 2012.
- Kozek W., *Bezrobocie jako zjawisko społeczne*, w: *Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku*, M. Marody (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 140–160.
- Krzemiński I., *Ustrojowa transformacja w oczach polskich socjologów*, w: *Wielka transformacja, zmiany ustroju w Polsce po 1989*, I. Krzemiński (red.), Wydawnictwo Naukowe LOSGRAF, Warszawa 2011, s. 5–20.
- Macharski F., *Kazanie na Mszy świętej na rozpoczęcie uroczystości wręczenia Karty Praw Rodziny. Katedra na Wawelu 26.01.1992 r.*, w: AKMKr, 3.
- Macharski F., *Kazanie wygłoszone w dniu rozpoczęcia sympozjum na temat rodziny u SS. Urszulanek, Kraków 24.01.1981*, w: AKMKr, 1.
- Macharski F., *Słowo Metropolity krakowskiego na 55 Tydzień Miłosierdzia, 21.09.1999*, w: AKMKr, 4.
- Macharski F., *Słowo wstępne do książki F. Adamskiego Wychowanie w rodzinie 1979 r.*, w: AKMKr, 1.
- Majkowski W., *Bezrobocie jako czynnik rodzinnych dysfunkcji*, w: *Rodzina, Trud, Praca, Świętowanie*, Z. Struzik (red.), Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015, s. 245–268.

- Majkowski W., *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Studium socjologiczne*, Kraków 1997.
- Mariański J., *Moralność w kontekście społecznym*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2014.
- Markowski D., *Masowa konsumpcja jako czynnik zmiany społecznej*, w: *Społeczeństwo konsumpcyjne. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, D. Markowski, P. Setlak (red.), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnobrzegu, Tarnobrzeg 2008, s. 85–98.
- Mysona-Byrska J., *Konsumpcjonizm jako błąd mentalny*, „Logos i Ethos” 2017, t. 45, s.126–141.
- Olszowski W., *Duszpasterska działalność ks. Franciszka Macharskiego w latach 1979–2005*, Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 2015.
- Pastwa A., *Prawne znaczenie miłości małżeńskiej*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1999.
- Piegsa J., *Małżeństwo sakramentem – rodzina Kościołem domowym*, Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego, Opole 2005.
- Pokrywka M., *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.
- Póltawska W., *By rodzina była Bogiem silna*, Wydawnictwo Św. Pawła, Częstochowa 2003, s. 31–32.
- Rembowski J., *Rodzina w świetle psychologii*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1978.
- Ritzer G., *Magiczny świat konsumpcji*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2004.
- Romaniszyn K., *O sile konsumpcjonizmu*, w: *Nowa droga do zniewolenia? O życiu w społeczeństwie konsumpcyjnym*, K. Romaniszyn (red.), Wydawnictwo UJ, Kraków 2011.
- Roszkowski W., *Transformacja systemowa – Polska na tle porównawczym*, „Studia Polityczne” 2001, t. 12, s. 10–25.
- Ryś G., *Pasterz w czasach przełomu*, w: *Archidiecezja Krakowska na przełomie tysiącleci*, S. Koperek, S. Szczur, M. Leśniak, B. Mielec (red.), Wydawnictwo PAT, Kraków 2004, s. 11–51.
- Sikorski W., *Psychologia relacji wewnątrzrodzinnych, komunikowanie się i psychoterapia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2021.
- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Zakład Wydawniczy „Nomos”, Kraków 2008.

- Stierlin H.S., Rucker-Embden I., Wetzel N., Wirdching M., *Pierwszy wywiad z rodziną*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999.
- Szlendak T., *Socjologia Rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Sztaba M., *Etyczno-moralne postawy życia społecznego w świetle nauczania Karola Wojtyły – św. Jana Pawła II*, Wydawnictwo Naukowe Wyższego Instytutu Teologicznego w Częstochowie, Częstochowa 2019.
- Sztompka P., *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych. Zaufanie, lojalność, solidarność*, „Studia Socjologiczne” 1997, t. 4, nr 147, s. 5–19.
- Świerczek A., *Instytut Teologii Rodziny PAT w Krakowie w służbie rodzinie*, w: *Archidiecezja Krakowska na przełomie tysiącleci*, S. Koperek, S. Szczur, M. Leśniak, B. Mielec (red.), Wydawnictwo PAT, Kraków 2004, s. 393–401.
- Świerczek A., *Rola dialogu w kształtowaniu relacji w rodzinie*, w: *Dialog powinnością człowieka wierzącego*, M. Duda, A. Świerczek (red.), Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 2014, s. 154–173.
- Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Tyszka Z., *Stan i przeobrażenia rodzin polskich na przełomie wieków XX i XXI. Niedawna przeszłość i teraźniejszość*, w: *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Z. Tyszka (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004, s. 10–32.
- Wal J., *Posługa miłosierdzia Kościoła krakowskiego w latach 1979–1994*, w: *Archidiecezja Krakowska na przełomie tysiącleci*, S. Koperek, S. Szczur, M. Leśniak, B. Mielec (red.), Wydawnictwo PAT, Kraków 2004, s. 367–387.
- Wallas T., *Transformacja systemowa w Polsce i jej konsekwencje. Przyczynek do oceny*, w: *Między historią, politologią a medioznawstwem*, T. Wallas (red.), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010, s. 355–370.
- Widziane z Franciszkańskiej: rozmowy z kardynałem Franciszkiem Macharskim*, Wydawnictwo Św. Stanisława, Kraków 2001.

- Wierzbicki A., *Postmodernizm, czyli kłopoty z moderną*, „Ethos” 1996, t. 9, nr 1–2, s. 110–125.
- Wnuk-Lipiński E., *Socjologia życia publicznego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Zbyrad T., *Małżeństwo i rodzina w procesie przemian sekularyzacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2020.
- Ziółkowski M., *Spoleczno-kulturowy kontekst kondycji moralnej społeczeństwa polskiego*, w: *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, J. Mariański (red.), Wydawnictwo WAM, Kraków 2002, s. 20–38.
- Zoll A., *Nie można zapomnieć*, w: *Kardynał Franciszek Macharski: kultura, media. W 5. rocznicę śmierci Metropolity Krakowskiego*, R. Nęcek, J. Sobczyk-Pajak (red.), Wydawnictwo Arsarti, Kraków 2021, s. 20–27.

Łukasz Piórkowski – doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk socjologicznych, inspirujący rekolekcjonista, ceniony duszpasterz, zaangażowany w ruchy odnowy Kościoła. Popularyzator dziedzictwa Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Dyrektor Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II w Wadowicach. Główne obszary zainteresowań badawczych: dziedzictwo Karola Wojtyły – Jana Pawła II, współczesne teorie socjologii małżeństwa i rodziny, socjologia moralności i wartości, problemy społeczne i ich diagnozowanie, socjologia i antropologia Internetu, kultura cyfrowego narcyzmu. Ostatnio opublikował *Małżeństwo i rodzina w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*. Prezbiter archidiecezji krakowskiej.